

9. GROMADZENIE, PROWADZENIE I WYKORZYSTYWANIE ZASOBU GEODEZYJNEGO I KARTOGRAFICZNEGO

Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych Główny Urząd Pomiarów Kraju przystąpił do organizacji zaspokajania potrzeb gospodarki narodowej w niezbędne materiały geodezyjno-kartograficzne. Zadanie to powierzono w terenie referatom pomiarów, organizowanym w pionie GUPK przy starostwach powiatowych i biurach pomiarów przy zarządach miejskich oraz wydziałom pomiarów przy urzędach wojewódzkich. Zakres działania tych jednostek, obok prowadzenia archiwów mierniczych, obejmował ewidencję pomiarów wykonywanych na ich terenie działania, a na szczeblu wojewódzkim również koordynację pomiarów stosowanych. Było to więc kompleksowe powiązanie zadań fachowej jednostki terenowej administracji państwowej, zmierzające do ekonomicznego wykonywania zadań w zakresie geodezji i kartografii, zapewniające wykorzystanie istniejących danych i materiałów przy nowych pracach oraz eliminowanie zbędnych robót.

Organizację archiwów rozpoczęto wraz z jednoczesnym gromadzeniem materiałów geodezyjno-kartograficznych ocalałych na terenie kraju. Warto dodać, że do ocalenia materiałów na niektórych terenach przyczynili się geodeci. Tak było na przykład w Warszawie, gdzie grupie pracowników Zarządu Miejskiego udało się ukryć część zasobu, nie dopuszczając do jego wywiezienia przez wycofującego się okupanta.

Jednak większość materiałów geodezyjno-kartograficznych z obszaru Polski została zrabowana i wywieziona na teren Niemiec. Przeprowadzenie rewindykacji tych materiałów stało się podstawowym problemem dla polskiej geodezji. Zadanie rewindykowania materiałów powierzono inspektorowi Głównego Archiwum Mierniczego GUPK inż. Stanisławowi Buryanowi. W ciągu trzech lat pracy na terenie Niemiec prowadził on poszukiwania w 70 miejscowościach. Rezultatem jego ofiarnej pracy w niezwykle trudnych warunkach było rewindykowanie 20 ton materiałów, głównie operatów katastralnych i materiałów dotyczących sieci triangulacyjnych i niwelacyjnych.

Ocalałe w kraju i rewindykowane materiały przekazano do właściwych składnic (archiwów) geodezyjnych GUPK, gdzie stanowiły wyjściowy zasób geodezyjno-kartograficzny w pierwszych latach powojennych. Zasób ten był niejednorodny i zdezaktualizowany. Na terenach województw północnych, zachodnich i południowych, tj. na obszarze około 2/3 Polski w nowych granicach, zasób był o wiele bogatszy, składał się bowiem z materiałów katastru gruntowego pruskiego (pruskiego) i poaustriackiego, założonych na podstawie pomiarów opartych na triangulacji. Pierwszy z nich zawierał operaty i mapy w układzie obrębowym w skalach 1 : 5000 i większych, natomiast kataster poaustriacki zawierał operaty i mapy w skalach 1 : 2880 a dla miast 1 : 1440 w jednolitym układzie. Na terenach Polski centralnej i wschodniej tj. na obszarze około 1/3 powierzchni kraju nie było ciągłego pokrycia mapowego. Istniały tylko mapy, głównie w skali 1 : 4000, oparte na lokalnych sieciach geodezyjnych, obejmujące wyspowo część terenów rolnych i leśnych oraz w skalach 1 : 1000 lub 1 : 2000 (czasem także 1 : 5000) dla niektórych miast.

W trosce o racjonalne wykorzystanie materiałów geodezyjno-kartograficznych dla różnych potrzeb, a w szczególności dla sporządzenia stale aktualizowanej mapy gospodarczej państwa i podstawowej osnowy geodezyjnej kraju, został ustalony system ewidencji prac pomiarowych i materiałów geodezyjno-kartograficznych. Zarządzeniami prezesa Rady Ministrów z dnia 29 listopada 1946 r. i prezesa GUPK z dnia 21 listopada 1947 r. zostały nałożone na wszystkie urzędy, instytucje państwowe i samorządowe, a także na mierniczych przysięgłych, obowiązki zgłaszania przystąpienia do wykonywania prac pomiarowych oraz przekazywania dokumentów powstałych w wyniku tych prac do składnic (archiwów) mierniczych GUPK i jego organów podległych.

W celu koncentracji w składnicach wszelkich istniejących na terenie kraju materiałów geodezyjno-kartograficznych, Centralny Urząd Geodezji i Kartografii przeprowadził w latach 1952–1953 akcję przejęcia operatów i map wielkoskalowych od mierniczych przysięgłych.

Zgromadzony w pierwszych latach powojennych zasób, mimo różnej jego wartości technicznej i różnej aktualności, został z pożytkiem wykorzystany przy pracach związanych z przeprowadzeniem reformy rolnej, akcją osadniczą na Ziemiach Odzyskanych oraz odbudową miast i osiedli.

Oprócz materiałów wielkoskalowych i operatów dotyczących sieci geodezyjnych, zgromadzono i włączono do zasobów składnic wszelkie mapy topograficzne różnych wydań z okresu przedwojennego i wojennego w skalach 1 : 100 000 obejmujące obszar całego kraju oraz 1 : 50 000 i 1 : 25 000 – głównie jako powiększenia, dotyczące części terenów Polski. Mapy te, do czasu opracowania i wydania nowych map topograficznych, były szeroko wykorzystywane jako podkład kartograficzny dla potrzeb wszelkiego planowania i ogólnego projektowania oraz przy opracowywaniu map administracyjnych, komunikacyjnych itp.

W 1952 r. wraz z przejściem od CUGiK powiatowej służby geodezyjnej przez resort rolnictwa i miejskiej służby geodezyjnej przez resort gospodarki komunalnej, obydwa resorty przejęły również zadanie prowadzenia składnic geodezyjnych

powiatowych i miejskich. Centralny Urząd Geodezji i Kartografii, jako centralny organ administracji państwowej w sprawach geodezji i kartografii, był odpowiedzialny nadal za wykonanie przepisów związanych z gromadzeniem, prowadzeniem i udostępnieniem materiałów geodezyjno-kartograficznych a bezpośrednio prowadził nadal składnicę centralną. Utworzone, w wyniku wspomnianej reorganizacji służby terenowej, wojewódzkie delegatury GUGiK prowadziły składnice wojewódzkie i sprawowały kontrolę działalności składnic powiatowych i miejskich oraz składnic resortowych, prowadzonych przez jednostki zainteresowane dla własnych potrzeb resortowych.

W celu ujednoczenia zasad prowadzenia składnic geodezyjno-kartograficznych prezes Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii wydał w 1958 r. zarządzenie, które uregulowało szczegółowo systematykę dokumentacji geodezyjnej i kartograficznej w składnicach, zasady przyjmowania materiałów do zasobu, udostępniania zainteresowanym i wyłączenia z zasobu materiałów zbędnych, a ponadto określiło wymagania lokalowe konieczne dla przechowywania zasobu i pracy składnic oraz wskazówki dotyczące urządzania i wyposażania składnic. W systemie działania składnic terenowych powiązano ich wzajemną działalność poprzez nałożenie na składnice powiatowe i miejskie obowiązku przekazania jednorazowo do terenowo właściwych delegatur GUGiK informacji graficznych i zestawień o posiadanych materiałach kartograficznych i sieciach geodezyjnych, a następnie co pół roku – informacji o zmianach w posiadanym zasobie. W ten sposób delegatury rozporządzały pełnymi informacjami w skali wojewódzkiej, niezbędnymi dla prowadzenia koordynacji robót geodezyjno-kartograficznych.

W rok później (1959 r.) zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych uregulowane zostały szczegółowo sprawy zgłaszania robót geodezyjnych do organów administracji geodezyjnej przed przystąpieniem do ich wykonania oraz przekazywania ich wyników do składnic geodezyjnych, prowadzonych przez te organy. Obowiązkiem zgłaszania robót i przekazywania ich wyników objęto roboty mające znaczenie dla mapy gospodarczej, wyłączono natomiast roboty o znaczeniu wyłącznie resortowym. Dążąc konsekwentnie do zapewnienia maksymalnego dopływu informacji do organu koordynującego wykonanie robót, wprowadzono zasadę przekazywania przez wykonawcę drugiego egzemplarza zgłoszeń większych robót do delegatur GUGiK.

Po podjęciu przez GUGiK wykonawstwa robót geodezyjno-kartograficznych na skalę ogólnokrajową, do składnic geodezyjnych stopniowo napływały wyniki pomiarów i obliczeń, a następnie katalogi jednolitej sieci triangulacyjnej i niwelacyjnej oraz nowe opracowania kartograficzne.

W ten sposób zasób geodezyjno-kartograficzny składnic spełniających zadania ogólnoresortowe wyzbogacał się stale o nowe materiały, coraz lepiej dostosowane do szerokiego udostępniania i zaspokajania wielostronnych potrzeb.

Zaopatrzenie jednostek w materiały geodezyjno-kartograficzne było realizowane przez składnice właściwego stopnia, zależnie od rodzaju i zasięgu materiałów. Kompetencje składnic w ogólnym ujęciu przedstawiały się następująco: składnica centralna i składnice wojewódzkie udostępniały materiały dotyczące triangulacji i niwelacji państwowej objętej katalogami, mapy zasadnicze głównie oparte na zdjęciach lotniczych, mapy topograficzne oraz mapy administracyjne; składnice powiatowe i miejskie udostępniały wielkoskalowe mapy jednostkowe i materiały dotyczące szczegółowych osnów geodezyjnych, częściowo mapy zasadnicze oraz mapy i inne materiały resortowe opracowywane dla potrzeb gospodarki rolnej i miejskiej.

Uprawnienia składnicy centralnej, dotyczące przechowywania i udostępniania operatów podstawowych sieci geodezyjnych, zdjęć lotniczych i operatów map topograficznych, przejęło Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjne i Państwowe

Przedsiębiorstwo Fotogrametrii na podstawie upoważnienia Centralnego Urzędu Geodezji i Kartografii. Takie rozwiązanie podyktowane było potrzebami produkcyjnymi obydwu przedsiębiorstw, wykonujących długofalowe roboty o zasięgu ogólnokrajowym. W ten sposób rozwiązano problem operatywnego zaopatrywania zainteresowanych jednostek w aktualne, jeszcze nie skatalogowane, dane geodezyjne z zakresu omawianych robót oraz w materiały pochodne, jak powiększenia zdjęć lotniczych i fotomapy – przez jednostki rozporządzające niezbędną aparaturą do przetwarzania i reprodukcji zamawianych danych i materiałów.

W 1972 r. po podporządkowaniu GUGiK ministrowi gospodarki terenowej i ochrony środowiska oraz integracji służby geodezyjnej GUGiK i byłego resortu gospodarki komunalnej, miejskie składnice geodezyjne wróciły po dwudziestu latach do pionu GUGiK w ramach organizacji urzędów miejskich i zostały podporządkowane nadzorowi fachowemu zintegrowanych jednostek administracji geodezyjnej stopnia wojewódzkiego tj. Wojewódzkich Biur Geodezji i Kartografii. Składnice wojewódzkie, prowadzone dotąd przez delegatury GUGiK, weszły do nowej organizacji służb technicznych w urzędach wojewódzkich w pionie GUGiK.

Na przełomie lat 1972–1973 GUGiK przekazał centralną składnicę geodezyjno-kartograficzną Państwowemu Przedsiębiorstwu Geodezyjnemu (od 1975 r. Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne), które skupiło zadania w zakresie sieci geodezyjnych, zdjęć i opracowań fotogrametrycznych oraz map topograficznych. Jednocześnie z przejęciem składnicy przedsiębiorstwo to otrzymało uprawnienia do gromadzenia i samodzielnego zaopatrywania zainteresowanych jednostek w przechowywane materiały.

W warunkach dynamicznego rozwoju gospodarczego kraju następuje gwałtowny wzrost zapotrzebowania na szczególnie informacje o terenie.

Dawny system gromadzenia i przechowywania map i materiałów geodezyjnych, bez prowadzenia ich aktualizacji, oceny i wyłączenia z zasobu materiałów zbędnych, doprowadził do ogromnego wzrostu zasobów, obniżenia wartości użytkowych gromadzonych materiałów oraz utrudnił sprawne ich wykorzystanie. Przeprowadzona w 1974 r. analiza dotychczasowych zasobów składnic materiałów geodezyjnych wykazała następujące mankamenty wynikające z dawnego systemu organizacyjnego:

- szybka dezaktualizacja treści materiałów,
- niewspółmiernie wielka ilość materiałów w stosunku do ich wartości użytkowej,
- niepodzielność tomów operatów i różnorodność zawartej w nich treści,
- niedostosowanie materiałów do nowych technik gromadzenia i reprodukcji.

Dokonana w 1973 r. reorganizacja przedsiębiorstw geodezyjno-kartograficznych i jednostek administracyjno-produkcyjnych oraz przejęcie przez przedsiębiorstwa składnic materiałów geodezyjno-kartograficznych stworzyło korzystne warunki do unowocześniania korzystania z tych materiałów.

W celu właściwego wykorzystania nagromadzonej z biegiem lat dokumentacji geodezyjnej oraz zapewnienia właściwego zagospodarowania materiałów z nowo wykonywanych robót konieczne było przeobrażenie dotychczasowego systemu statycznego działania składnic w system aktywnych ośrodków dokumentacji geodezyjno-kartograficznej. Dążenia te znalazły swój wyraz w opracowanym w 1974 r. przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii „Modelu ośrodków dokumentacji geodezyjno-kartograficznej”, który w sposób kompleksowy określił podstawowe założenia organizacyjne oraz wytyczne dotyczące zasad działania ośrodków dokumentacji.

W modelu tym przyjęto jednolitą trójstopniową organizację sieci ośrodków poprzez utworzenie:

- Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjno-Kartograficznej, groma-

dzącego dokumentację geodezyjną dotyczącą obszaru całego kraju, zorganizowanego przy Państwowym Przedsiębiorstwie Geodezyjno-Kartograficznym w Warszawie,

- ośrodków wojewódzkich – posiadających niezbędny dla obszaru województwa zasób map i danych geodezyjnych,
- ośrodków rejonowych – równomiernie rozmieszczonych na obszarze województwa, posiadających komplety materiałów geodezyjnych z obszaru swego działania, oraz jednolite zasady przechowywania, ewidencjonowania i udostępniania zbioru.

Założono, że ośrodki będą wydzielonymi jednostkami organizacyjnymi przedsiębiorstw geodezyjno-kartograficznych oraz że na ośrodkach spoczywać będzie odpowiedzialność za stan aktualności i właściwe udostępnianie zasobu.

W latach 1974–78 zrealizowany został I etap organizacji ośrodków poprzez zorganizowanie odpowiednio gęstej i równomiernej sieci ośrodków, zgromadzenie w nich podstawowego zasobu geodezyjnego – kartograficznego i stworzenie warunków dla sprawnego udostępniania tego zasobu.

Ogółem zorganizowano 306 ośrodków dokumentacji, a mianowicie centralny, wojewódzkie (okręgowe) i rejonowe, dla których ustalono terytorialne zasięgi działania i w dostosowaniu do tych zasięgów dokonano odpowiedniego rozmieszczenia zasobu.

W ośrodkach zgromadzono wszystkie materiały geodezyjne z terenu miast oraz materiały dotyczące mapy zasadniczej, uzbrojenia terenu i osnów geodezyjnych z obszarów gmin. Materiały te zostały uporządkowane w stopniu umożliwiającym ich wykorzystanie.

Ośrodki zostały wyposażone w podstawowy sprzęt reprodukcyjny oraz w sprzęt pomocniczy (szafy, regały itp.).

Od 1978 r. rozpoczęto realizację II etapu organizacji ośrodków, który powinien doprowadzić do:

- przekształcenia ośrodków dokumentacji w jednostki dyspozycyjne, decydujące o wykorzystaniu istniejących zasobów geodezyjno-kartograficznych oraz wykonywaniu nowych opracowań wzbogacających posiadany zasób,
- utworzenia w każdym województwie zasobu map i dokumentów geodezyjnych niezbędnych do zaspokojenia potrzeb jednostek gospodarczych, organów administracji państwowej oraz osób fizycznych,

Uważając, że poprawa efektywności gospodarowania zasobem materiałów geodezyjno-kartograficznych jest jednym z podstawowych kierunków doskonalenia funkcjonowania państwowej służby geodezyjnej i kartograficznej, przedsiębiorstwa geodezyjno-kartograficzne zobowiązane zostały do zakończenia wdrożenia pełnej organizacji ośrodków do końca 1979 r.

Równocześnie z organizacją ośrodków, a nawet z pewnym wyprzedzeniem, rozpoczęto opracowywanie odpowiednich przepisów prawnych i technicznych mających na celu uporządkowanie i usprawnienie działalności ośrodków.

W 1975 r. minister rolnictwa i prezes Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii uzgodnili zasady działania w zakresie zgłaszania robót geodezyjnych oraz przekazywania powstałej w ich wyniku dokumentacji do ośrodków dokumentacji geodezyjno-kartograficznej oraz do składnic geodezyjnych resortu rolnictwa.

W 1977 r. opracowany został i przekazany przedsiębiorstwom do stosowania projekt instrukcji 0-4 „Zasady prowadzenia ośrodków dokumentacji geodezyjno-kartograficznej”. Opracowano również projekt instrukcji technicznej 0-3 „Przepisy formalnoporządkowe”. Zaawansowane są prace związane z opracowaniem nowego zarządzenia w sprawie zasad i trybu zgłaszania robót geodezyjnych i kartograficznych i przekazywania materiałów powstałych w wyniku tych robót.

Proces doskonalenia organizacji i działania ośrodków dokumentacji geode-

zyjno-kartograficznej nie został oczywiście zakończony w 1979 r. Dla umożliwienia sprawnego wykonywania wszystkich zadań stojących przed ośrodkami w dalszym ciągu będzie się dążyć do doskonalenia ich działań poprzez:

- zapewnienia właściwej obsady kadrowej, ciągłego jej uzupełniania i szkolenia,

- poprawy warunków lokalowych oraz stanu technicznego wyposażenia ośrodków,

- wdrażania przepisów technicznych i prawnych normujących działalność ośrodków oraz ustalenia jednolitych zasad dotyczących działalności składnic materiałów geodezyjnych innych resortów.

Realizacja tych zadań będzie znajdowała się w centrum uwagi Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii w najbliższych latach.